

NOG ÉÉN ZAAK, KLERK ★ ★ ★

Portus Albus, de idus van juni

Bij dit pak hoort een groot bord en een stapel stukken.

Lucius Varro weer. De Fortuna Maris is nog niet in zicht en ik zit ondertussen met iets anders. Mijn tweede schip, de Alcione, is met olie naar Massilia gevaren en daar is een deel van de lading niet aangekomen. Er liggen vijf stukken op mijn tafel: mijn eigen brief, het afschrift van de havenmeester, het journaal van het schip en twee brieven uit Massilia. Ze zeggen niet hetzelfde. Ik leg ze jou voor in de volgorde waarin ze geschreven zijn, en ik zeg er niet bij wie ik geloof.

Op mijn tafel ligt ook het bord waarmee ik jonge klerken leer wat handel is: de hele zee met acht havens erop, de afstanden in mijlen, en van elke haven wat ze koopt en wat ze verkoopt. Speel het eerst. Wie een keer met een dobbelsteen van Gades naar Alexandria heeft moeten varen, begrijpt waarom een kapitein onderweg soms rare dingen doet.

Eén raad voor de stukken. Schrijf nooit op dat iemand liegt zolang je er geen getal bij kan zetten. Een getal dat uit twee kanten hetzelfde komt, is bewijs. Een getal dat één man opschrijft, is een getal.

Vier brieven, één journaal en een bord dat de halve tafel inneemt.
superplus03/b_lucius_met_de_stukken.jpg

- 1 Lucius zegt wat volgens hem bewijs is en wat niet. Schrijf zijn regel in je eigen woorden op, en bedenk er zelf een voorbeeld bij dat niets met schepen te maken heeft.

- 2 Waarom laat hij jou eerst spelen en pas daarna lezen?

VAREN, KOPEN, VERKOPEN ★★★

Je hebt het bord, een dobbelsteen en een potlood nodig. De rest staat op het bord zelf.

Lees het bord voor je gooit

Alles wat je nodig hebt staat op het bord zelf.

- Elke stip op een route is één etappe van 50 mijl; op de route staat hoeveel mijl ze in het geheel lang is.
- In de tabel staat per haven wat ze **verkoopt** (daar koop jij) en wat ze **koopt** (daar verkoop jij). Bij elke verkoop gaat er 2,5 % haventol af, naar boven afgerond op een hele sestertius.

Twee handelaars, één dobbelsteen en een tafel vol steentjes.

superplus03/b_bord_op_de_tafel.jpg

- 1 Zoek deze vier reizen op het bord en reken de afstand om naar kilometer. Eén Romeinse mijl is 1 480 m.

reis	afstand op het bord	in kilometer
Portus Albus naar Massilia		
Ostia naar Carthago		
Gades naar Portus Albus		
Carthago naar Alexandria		

- 2 Je koopt in Gades 40 amforen olie en verkoopt ze in Portus Albus. Reken je winst uit, tol inbegrepen, en zet je antwoord daarna ook in denarii en sestertii.

- 3 Wat levert meer op: 30 zakken graan van Alexandria naar Athenae, of 30 zakken graan van Carthago naar Ostia? Reken beide uit met de tol erbij, tel de etappes, en zeg welke reis het meest opbrengt per etappe.

LUCIUS VARRO AAN QUINTUS NAEVIUS

Portus Albus, de vierde dag voor de nonen van juni

Vijf stukken, elk met eigen regelnummers.

Hoe je naar een regel verwijst

De vijf stukken staan op blad 4 tot en met 7. Elk stuk begint zijn regelnummers opnieuw bij 1.

- Verwijs dus altijd met stuk én regel: *III.5* betekent stuk *III*, regel 5.
- Lees met een potlood. Zet een streepje bij elk getal en bij elke datum: daar zit het werk.

1 Lucius Varro groet Quintus Naevius. Vandaag laadt mijn kapitein Titus Rufus jouw olie in het ruim van de Alcyone. Hoeveel amforen het er zijn, staat op de rol van de havenmeester; ik schrijf het hier niet, want de was op mijn eigen tafeltje is uitgelopen en ik stuur je geen getal dat ik niet tweemaal heb nagerekend.

2 De prijs is die van altijd: eenentwintig sestertii per amfoor. Je betaalt voor wat er bij jou aan de kade staat, geteld en wel, en voor geen enkele amfoor meer. Wat de zee neemt, neemt ze van mij en niet van jou; zo houden wij het al negen jaar en zo blijven wij het houden.

3 Titus Rufus vaart zeven jaar voor mij. Zijn stuurman houdt het journaal bij tot op de dag, en beiden weten dat ik het lees zodra het schip terug is. Als er iets is, vraag je het journaal gewoon op; het ligt aan boord en niemand heeft het recht het voor jou weg te houden.

4 Zet je zegel onder je antwoord zodra de lading bij je binnen is, en schrijf er het aantal bij dat jij zelf geteld hebt. Twee tellingen die uit elkaars mond komen zijn beter dan tien die uit dezelfde mond komen. Het ga je goed.

De Alcyone verlaat de derde steiger, vroeg in de ochtend.

`superplus03/b_alcyone_vaart_uit.jpg`

UIT HET TOLKANTOOR VAN PORTUS ALBUS ★★★

Afschrift voor de eigenaar van de lading. Het aantal is niet meer leesbaar; de tol wel.

PORTORIUM

- 1 Sextus Balbus, havenmeester, aan Lucius Varro. Hierbij het afschrift van wat er op mijn rol staat voor het schip Alcyone, uitgevaren de vierde dag voor de nonen van juni, bestemming Massilia, lading olie in amforen, eigenaar jijzelf.
- 2 Het aantal amforen is op de rol niet meer te lezen. Mijn schrijver heeft er met zijn mouw over gestreken toen de was nog warm was, en wat er nu staat is een vlek met drie streepjes ernaast. Ik zet er geen getal bij dat ik niet kan verantwoorden.
- 3 De tol is wel betaald en dat bedrag ligt vast, want het is geteld en het is in de kist gegaan: XCIV sestertii en II asses. Je kent onze rekenwijze: twee en een halve honderdste van de aangegeven waarde, en de aangegeven waarde is het aantal amforen maal de prijs per amfoor.
- 4 Wil je het aantal terug, reken dan mijn tol terug. Dat is geen kunst voor iemand die zijn eigen boeken bijhoudt, en jij houdt ze bij. Stuur mij het antwoord, want ik moet mijn rol opnieuw schrijven en ik schrijf niets op wat ik niet van twee kanten heb.

OP DE ROL	WAT ER STAAT
schip	Alcyone, thuishaven Portus Albus
uitgevaren	de vierde dag voor de nonen van juni
lading	olie in amforen
aantal	uitgewreven, niet te lezen
tol, 2,5 % van de aangegeven waarde	XCIV sestertii en II asses

Op de rol is één getal weggewreven. De streepjes eromheen staan er nog.

superplus03/b_rol_met_uitgewreven_getal.jpg

- 1 Reken de tol terug, stap voor stap, tot je weet hoeveel amforen de Alcyone geladen heeft. Schrijf elke stap op een eigen regel en zet het aantal ook in Romeinse cijfers.

HET JOURNAAL VAN DE ALCYONE ★★★

Bijgehouden door de stuurman, van de nonen af elke dag

De stuurman schrijft op wat hij ziet. Meer niet, en ook niet minder.

- 1 De vierde dag voor de nonen van juni. Uitgevaren uit Portus Albus met de ochtendwind. Lading olie in amforen, geteld door de havenmeester en door hem op de rol gezet. Zee vlak, zicht tot aan de kaap.
- 2 De derde dag voor de nonen. Goede vaart, wind uit het zuidwesten, niets te melden. De kok heeft vis gebakken en de kapitein heeft de wacht verzet.
- 3 De dag voor de nonen. 's Nachts liep de wind om naar het noorden en is de stapel aan bakboord gaan schuiven. Zes amforen gebroken; de scherven en de olie zijn overboord gegaan. Niemand gewond.
- 4 De nonen van juni. Voor anker onder het eiland Blascon om de stapel opnieuw vast te sjoeren. Werk van een halve dag, zegt de bootsman.
- 5 De achtste dag voor de idus van juni. Nog altijd voor anker bij Blascon. Toen de schaduw op de derde streep na de middag stond, kwam er een boot van de wal langs. De kapitein heeft zelf met die mannen gesproken, aan de andere kant van het schip. Ik heb niets te noteren gekregen.
- 6 De zevende dag voor de idus. Weer onder zeil met de landwind. Het schip ligt lichter dan bij het vertrek, zegt de bootsman, en hij vaart al twintig jaar.
- 7 De vijfde dag voor de idus. Massilia binnengelopen bij laag water. De kruiers zijn beginnen lossen zodra de loopplank lag, en ze hebben doorgewerkt tot het donker was.

Een boot van de wal, langs bij een schip dat voor anker ligt.
`superplus03/b_boot_langszi_j_blascon.jpg`

- 1 Zet de dagen van dit journaal op een rij met onze datums erbij (2 juni = a.d. IV non. Iun.). Hoeveel dagen lag de Alcyone stil, en welke regels bewijzen dat?

TWEE BRIEVEN UIT MASSILIA ★★★

Massilia, juni

Stuk IV is van de kapitein. Stuk V is van de koper. Beiden hebben hun eigen regelnummers.

STUK IV — TITUS RUFUS, KAPITEIN VAN DE ALCYONE

- 1 Titus Rufus aan zijn heer Lucius Varro, geschreven te Massilia op de vierde dag voor de idus van juni. Het spijt mij dat ik met slecht nieuws kom. Ik heb in Portus Albus CLXXVI amforen ingeladen en er zijn er CLXVIII aan de kade van Massilia gezet, geteld terwijl ik ernaast stond.*
- 2 De oversteek heeft vijf dagen geduurd en wij hebben nergens voor anker gelegen, want met een ruim vol olie blijf je van de kust weg; dat hebt u mij zelf geleerd. De nacht na het vertrek liep de wind om en is de stapel aan bakboord gaan schuiven. Wat gebroken was, heb ik met scherven en al overboord laten gaan, want gebroken aardewerk in het ruim maakt van de eerstvolgende storm een ramp.*
- 3 Reken mij die acht amforen niet aan. Ik vaar zeven jaar voor u en ik heb u nog nooit een getal gestuurd dat niet klopte. Mijn journaal ligt aan boord; u weet waar de sleutel hangt.*

STUK V — QUINTUS NAEVIUS, KOPER TE MASSILIA

- 1 Quintus Naevius groet Lucius Varro, op de dag voor de idus van juni. Ik heb geteld zoals je vroeg, twee keer, met mijn zoon ernaast en met de kapitein erbij: CLXII amforen staan er in mijn kelder. Voor CLXII betaal ik, tegen eenentwintig sestertii het stuk, en dat geld ligt klaar.*
- 2 Mijn kruiers werken voor twee asses per amfoor, van de loopplank tot onderaan de keldertrap. Ik heb ze CCCXXIV asses uitbetaald en ze hebben niet geklaagd, en die mannen klagen graag. Reken het na als je mijn telling niet gelooft.*
- 3 Nog dit, en ik weet zelf niet wat het waard is. Drie dagen na de aankomst stond er op onze markt olie in amforen met hetzelfde stempel als het jouwe: vier kerven in een cirkel. Ze werd verkocht door een man van het eiland Blascon, die nog nooit iets bij jou gekocht heeft.*

beeld

superplus03/b_quintus_te
lt_in_de_kelder.jpg

WIE ZEGT DE WAARHEID? ★★★

Eén bewering is pas bewezen als je er een stuk, een regel en een berekening bij kan zetten.

- 1 Vul de tabel in. Zet bij elke bewering wie ze doet, of ze klopt, en waarmee je dat bewijst. Schrijf bij het bewijs altijd het stuk én de regel, zoals II.3.

de bewering	van wie?	klopt het?	bewijs
Er zijn CLXXVI amforen ingeladen.			
De oversteek duurde vijf dagen.			
Er is nergens voor anker gelegen.			
Er zijn CLXII amforen gelost.			

- 2 De havenmeester schrijft het aantal niet op, maar hij geeft je genoeg om het terug te rekenen. Doe dat in stappen en eindig met het aantal amforen dat de Alcyone geladen heeft.

.....

.....

.....

- 3 Quintus daagt je uit zijn telling na te rekenen met het loon van zijn kruiers. Laat zien dat hij gelijk heeft.

.....

.....

.....

- 4 Eén schrijver verzwijgt iets, en één schrijver noteert net dat hij niets mocht noteren. Wie zijn dat, en wat is er volgens jou met de ontbrekende amforen gebeurd?

.....

.....

.....

Twee tafeltjes naast elkaar leggen is het halve werk.
superplus03/b_twee_tafeltjes_vergeleken.jpg

TERUGTELLEN NAAR DE NONEN ★★★

De Romeinen telden niet vooruit naar een dag toe, maar terug vanaf de volgende vaste dag.

FASTI

DRIE VASTE DAGEN, EN TELLEN MET DE VASTE DAG ERBIJ

In elke maand liggen drie dagen vast: de kalendae, de nonae en de idus.

- In juni zijn dat 1 juni, 5 juni en 13 juni. Een dag heet naar de eerstvolgende vaste dag, en die telt zelf mee: **de vierde dag voor de nonen van juni** is 2 juni (tel 5, 4, 3, 2 terug).
- De dag vlak voor een vaste dag heet *pridie*: de dag voor de nonen van juni is 4 juni.

Een kalendersteen: een rooster van vakjes en een pin die elke dag opschuift.

[superplus03/b_kalendersteen_met_pinnen.jpg](#)

- 1** Zet de reis op een tijdlijn: vul onze datum in en zet erbij wat er gebeurde, met stuk en regel.

ROMEINSE DAG	DAG IN JUNI	WAT ER GEBEURDE (STUK EN REGEL)
de vierde dag voor de nonen van juni		
de dag voor de nonen		
de nonen van juni		
de achtste dag voor de idus		
de vijfde dag voor de idus		

- 2** Hoeveel dagen lag de Alcyone onderweg volgens het journaal, en wat schrijft de kapitein?

- 3** De kapitein schrijft op de vierde dag voor de idus. Welke dag is dat?

KIJKEN TELT OOK ★★★

Bij elk beeld hoort één vraag. Drie ervan haken vast aan een regel uit het dossier.

ZO KIJK JE

Zoek eerst wat er **precies** te tellen of te lezen valt, en pas daarna wat het betekent.

De schaduw valt op de derde streep na de middag.
superplus03/b_zonnewijzer_derde_streep.jpg

Het stempel op de schouder van elke amfoor.
superplus03/b_stempel_met_vier_kerven.jpg

De barst loopt dwars door de bovenste wig.
superplus03/b_boog_met_gebarsten_sluitsteen.jpg

Drie stapels: zilver, geelkoper, roodkoper.
superplus03/b_drie_stapels_munten.jpg

1 De zonnewijzer: welk moment van de dag is dit, en welke regel van het journaal noemt het?

.....

.....

2 Het stempel: tel de kerven. Welk stuk noemt datzelfde stempel, en wat bewijst dat?

.....

.....

3 De boog: waarom is een barst juist in die steen erger dan in een andere wig?

.....

.....

4 De munten: hoeveel ligt er? Schrijf je antwoord in sestertii en asses.

.....

.....

NEGEN KAARTEN UIT HET DOSSIER ★★★

Knip ze alle negen uit. Zes horen op het plakblad; drie horen nergens.

Voor je knipt

Op elke kaart staat een getal in Romeinse cijfers. Schrijf op elke kaart eerst met potlood ons getal erbij.

- Zes van deze kaarten kloppen: ze staan zo in de stukken of je kan ze eruit terugrekenen.
- Drie kaarten kloppen niet. Leg die apart; op blad 12 wordt gevraagd van wie ze komen.

 beeld superplus03/b_kaart_clxxx.jpg CLXXX amforen	 beeld superplus03/b_kaart_clxxvi.jpg CLXXVI amforen	 beeld superplus03/b_kaart_clxviii.jpg CLXVIII amforen
 beeld superplus03/b_kaart_clxii.jpg CLXII amforen	 beeld superplus03/b_kaart_xii.jpg XII amforen	 beeld superplus03/b_kaart_viii.jpg VIII amforen
 beeld superplus03/b_kaart_vi.jpg VI amforen	 beeld superplus03/b_kaart_xciv_sester tii.jpg XCIV sestertii en II asses in de tolkist	 beeld superplus03/b_kaart_mmmcdii.jpg MMMCDII sestertii

Let op

MMMCDII is geen fout: M staat drie keer voor duizend, CD is vierhonderd, II is twee.

DE REKENING VAN DE ALCYONE ★★★

Plak in elk vak de ene kaart die er hoort. Past er meer dan één, dan heb je iets niet nagerekend.

RATIO

ZO SLUIT EEN REKENING

Wat is ingeladen, is óf aangekomen, óf gebroken, óf verdwenen. Er is geen vierde mogelijkheid.

- Reken elk vak eerst uit op een kladblad en zoek dan pas de kaart die erbij past.
- Twee vakken gaan over geld, vier over amforen. Kijk dus ook naar de munt op de kaart.

Eerst rekenen, dan plakken.
superplus03/b_plakblad_wastafeltjes.jpg

PLAK ELKE KAART IN HET JUISTE VAK

A

*in Portus Albus ingeladen –
reken de tol van stuk II terug*

B

*op zee gebroken – het journaal
telt ze*

C

niet gebroken en toch weg

D

*in de kelder van Quintus
geteld*

E

*de haventol, betaald bij het
vertrek*

F

*wat Quintus betaalt, in
sestertii*

1

Drie kaarten blijven over. Schrijf op van wie die drie getallen komen en in welke regel hij ze opschrijft.

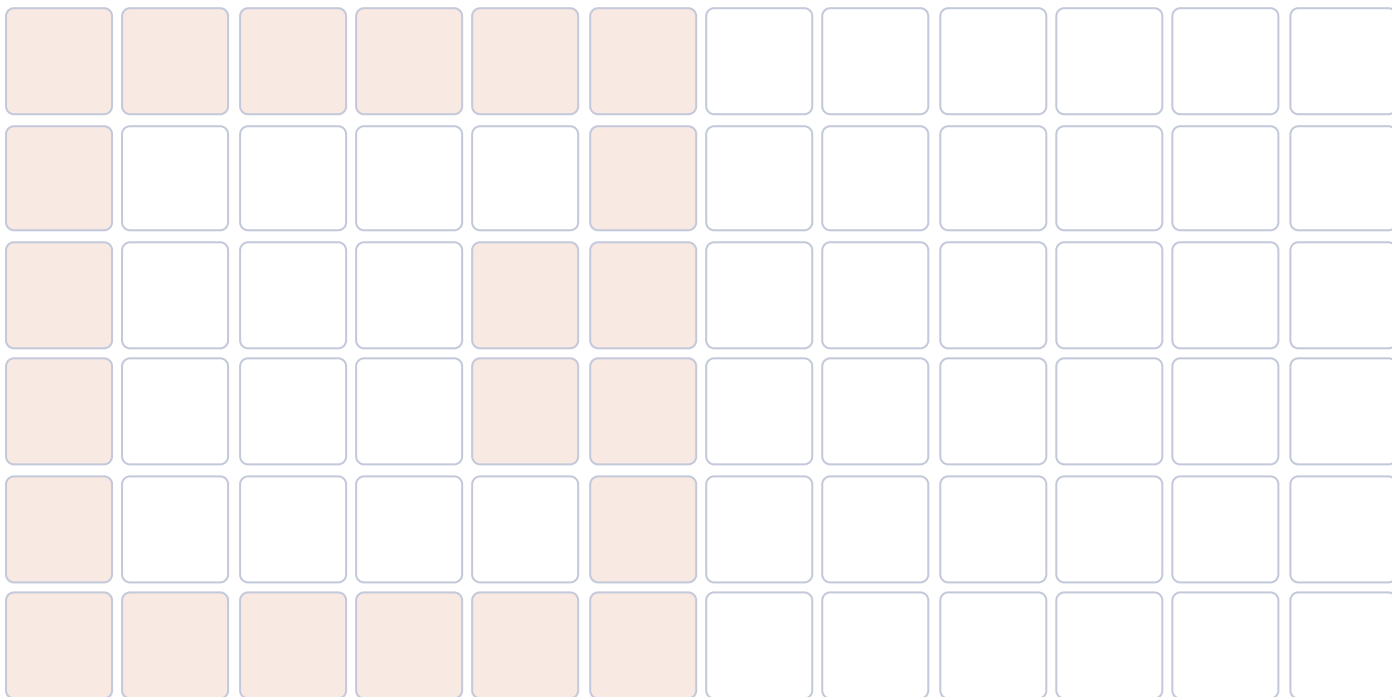

DE HALVE VLOER ★ ★ ★

De linkerhelft ligt er nog, de rechterhelft ligt in stroken onderaan. Een leeg vierkantje in een strook is een licht steentje.

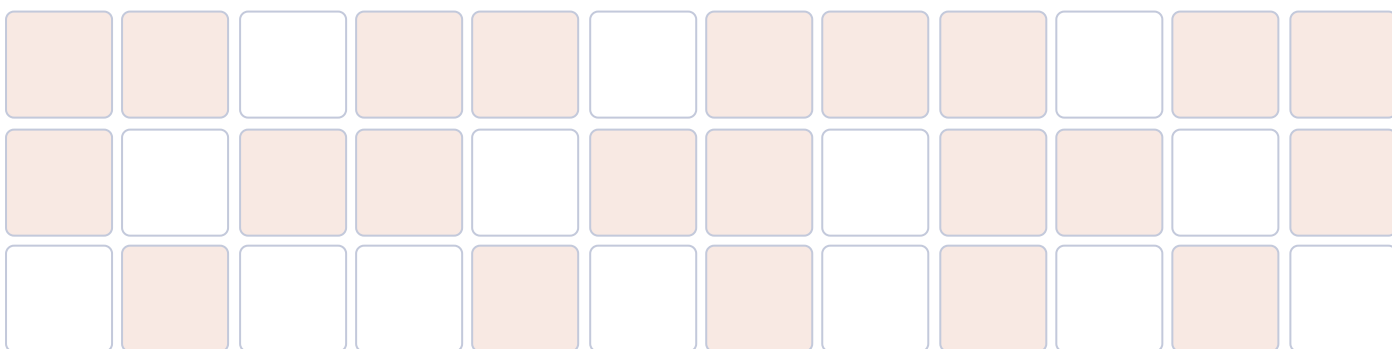
Zo leg je een mozaïek terug

Het patroon is gespiegeld in de lijn tussen kolom 6 en kolom 7. Knip de drie stroken onderaan in losse vierkantjes en plak ze in het lege deel.

Een echte vloer met een gat erin: daar zie je de mortel liggen.

[superplus03/b_mozaiek_met_gat.jpg](#)

- 1 Tel vooraf: hoeveel donkere en hoeveel lichte steentjes heb je nodig? Klopt dat met wat er in de stroken zit?

EEN MUNT ZONDER GETAL EROP ★★☆☆

Op een Romeinse munt stond niet hoeveel ze waard was. Toch wist iedereen het.

MONETA

WAT ER WEL OP STOND

Een Romeinse munt had twee kanten en elke kant deed zijn werk.

- Op de kop stond een hoofd in zijaanzicht, met rondom de rand een naam in korte afkortingen.
- Op de keerzijde stond wat er te vieren viel: een tempel, een brug, een schip, een aquaduct.
- De waarde stond er niet op. Je zag ze aan het metaal en de grootte: zilver, geelkoper of roodkoper.

Twee stempels, een hamer en een blanke schijf: zo werd een munt geslagen.

[superplus03/b_muntstempel_en_hamer.jpg](#)

Teken hier twee cirkels van 4,5 cm: links de kop, rechts de keerzijde. Knip ze daarna uit.

- 1** Ontwerp je eigen munt. Schrijf hier eerst je randtekst (hoogstens twaalf letters, afkortingen mogen) en zeg wat er op de keerzijde komt en waarom juist dat.

- 2** Waarom stond de waarde niet op de munt, en hoe wist een handelaar dan toch wat hij vasthad?
